

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА

САМОЙЛІК МАРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 332.146:338.28

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ
РЕСУРСНО-ЕКОЛОГІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Полтавському національному технічному університеті імені Юрія Кондратюка.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, **Онищенко Володимир Олександрович**, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка Міністерства освіти і науки України, професор кафедри фінансів та банківської справи, ректор.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор **Мазур Анатолій Григорович**, Вінницький національний аграрний університет Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри аграрного менеджменту;

доктор економічних наук, професор **Бистряков Ігор Костянтинович**, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», завідувач відділу комплексної оцінки та управління природними ресурсами;

доктор економічних наук, професор **Мармуль Лариса Олександрівна**, Одеська національна академія харчових технологій Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки.

Захист відбудеться «17» вересня 2015 р. о 12⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.089.01 у Харківському національному університеті міського господарства імені О.М. Бекетова Міністерства освіти і науки України за адресою: 61002, м. Харків, вул. Революції, 12.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова Міністерства освіти і науки України за адресою: 61002, м. Харків, вул. Революції, 12.

Автореферат розісланий «17» серпня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.В. Кадничанський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах поглиблення глобалізаційних процесів та формування нових вимог щодо переходу на сталий розвиток на засадах гармонізації відносин природи і суспільства невирішеність внутрішніх регіональних проблем соціально-економічного розвитку в Україні призвела до посилення її природно-ресурсної залежності та погіршення стану навколишнього природного середовища. Разом із тим існуюча значна екологічна та ресурсна диференціація регіонів України, особливості прояву соціально-економічних процесів, які в історичному, природному, соціальному, економічному відношеннях є далеко не однорідними за регіональною ознакою, існуючі обмеження інвестиційних ресурсів у природоохоронну діяльність, збереження протягом тривалого часу високого рівня природоємності економіки та техногенного впливу на довкілля призводять до посилення ресурсно-екологічної небезпеки розвитку країни в цілому.

Реалії сучасного етапу розвитку України демонструють низьку результативність уніфікованих механізмів регулювання природокористування та збереження довкілля. Це зумовлює необхідність глибокого теоретичного аналізу й оцінки ресурсно-екологічної безпеки та формування ефективної системи управління ресурсно-екологічною безпекою на загальнодержавному і регіональному рівнях з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку регіонів.

Значний внесок у розроблення теоретичних і методологічних засад сталого соціально-економічного розвитку регіонів зробили А. Ачкасов, П. Бубенко, Б. Буркинський, О. Васильєв, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Дорогунцов, Г. Ковалевський, А. Мазур, Л. Мармуль, Т. Момот, В. Онищенко, В. Пила, В. Решетило, В. Торкатюк, В. Трегобчук, М. Хвесик, Є. Хлобистов, Л. Чернюк та інші фахівці. Фундаментальним дослідженням взаємодії суспільства і природи присвячені праці В. Вернадського, Д. Медоуза, Ю. Одума, С. Подолінського, Н. Реймерса, М. Руденка, Дж. Форестера та інших науковців, що знайшло подальший розвиток у працях І. Бистрякова, О. Клименка, Л. Купінець, Л. Мельника, В. Міщенко, А. Шапара та інших сучасних вчених.

У той же час виникнення нових аспектів соціально-економічного розвитку України вимагає дослідження ресурсно-екологічних проблем та формування ефективної системи управління регіонами в контексті нової парадигми суспільних цінностей, що дозволить створити передумови для переходу країни на екологоорієнтовану модель розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні результати дослідження є складовою частиною науково-дослідницьких робіт, що виконувались у Полтавському національному технічному університеті

імені Юрія Кондратюка за темами: «Інноваційно-інвестиційні механізми реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах світової фінансово-економічної кризи» (номер державної реєстрації 0110U002260, 2010 р.), де автором розроблено методичні підходи до інвестиційного проектування в системі управління ресурсно-екологічною безпекою; «Економічна ефективність та соціальна стабільність розвитку регіонів в системі забезпечення економічної безпеки України» (номер державної реєстрації 0112U001461, 2012 р.), у межах теми автором обґрунтовано концептуальні засади управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні; «Вплив розвитку нафтогазового комплексу та альтернативної енергетики на стан енергетичної безпеки України» (номер державної реєстрації 0115U002415, 2015 р.), де автором розроблено методичні засади оцінювання біоенергетичного потенціалу та сформовано напрями розширення використання біоресурсів для підвищення еколого-економічної ефективності регіонального розвитку. Дисертаційна робота пов'язана з науковими дослідженнями Полтавської державної аграрної академії, а саме: «Напрямки розвитку і підвищення економічної ефективності малих форм аграрного господарювання, їх матеріально-технічного, фінансового та інформаційно-консультаційного забезпечення» (номер державної реєстрації 0111U002781, 2011 р.), де автором визначено стратегічні напрями розвитку екологічного підприємництва у регіонах України; «Розвиток АПК на основі раціонального природокористування» (номер державної реєстрації 0114U000625, 2014 р.), у межах даної теми автором розроблено науково-прикладні засади відновлення забруднених земель та повернення їх у господарський обіг регіону.

Мета й основні завдання наукового дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретичних, методологічних і методичних положень, наукових і практичних рекомендацій щодо формування системи управління ресурсно-екологічною безпекою з урахуванням стратегічних орієнтирів розвитку регіонів України.

Досягнення мети дослідження зумовило необхідність вивчення і розв'язання таких основних завдань:

- сформувати понятійно-категоріальний апарат роботи, розкрити сутність і структуру ресурсно-екологічної безпеки регіону та запропонувати комплексну модель її забезпечення;
- обґрунтувати концептуальні засади управління ресурсно-екологічною безпекою у регіоні з урахуванням світового досвіду та визначити перспективи його використання в Україні;
- дослідити генезис екзогенних і ендегенних загроз ресурсно-екологічної безпеки, визначити фактори їх виникнення на регіональному рівні та здійснити їх просторову структурування та розробити методологічні та методичні засади

комплексного оцінювання ефективності управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні;

- запропонувати економіко-математичну модель управління ресурсно-екологічною безпекою та підходи до визначення оптимальних управлінських стратегій і механізмів їх реалізації на регіональному рівні;

- розробити методичні підходи до оцінювання ефективності заходів щодо забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні та відбору інноваційно-інвестиційних проектів за критеріями економічної та екологічної значущості;

- здійснити діагностику загроз і ризиків ресурсно-екологічної безпеки та оцінити їх вплив на соціально-економічний розвиток із метою оцінювання ефективності управління ресурсно-екологічною безпекою у регіональному розрізі;

- визначити напрями удосконалення управління ресурсно-екологічною безпекою на основі мультифункціональної оптимізації еколого-економічних критеріїв з урахуванням внутрішньорегіональних особливостей;

- запропонувати підходи щодо формування організаційно-економічного механізму управління ресурсно-екологічною безпекою та інструментарію його забезпечення на регіональному рівні;

- обґрунтувати напрями оптимізації організаційної структури управління ресурсно-екологічною безпекою та підходи щодо активізації міжрегіональної співпраці у розв'язанні стратегічних пріоритетів розвитку територій;

- сформулювати комплексний підхід до інвестиційного проектування, як інструменту регіонального управління ресурсно-екологічною безпекою, з урахуванням впливу екологічного фактору на економічну ефективність реалізації ресурсозберігаючих проектів;

- розробити підходи щодо обґрунтування регіональної стратегії забезпечення ресурсно-екологічної безпеки;

- обґрунтувати наукові засади формування регіональної політики забезпечення ресурсно-екологічної безпеки з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку регіонів України.

Об'єктом дослідження є процес управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні засади управління ресурсно-екологічною безпекою з урахуванням стратегічних орієнтирів розвитку регіонів України.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою роботи є положення регіональної економічної науки, економічної теорії, фізичної економії, економічної екології, фундаментальні гіпотези взаємодії суспільства і природи. В основу методології дослідження покладено такі наукові методи: *наукової абстракції та системного підходу* (для розкриття сутності й змісту категорій «ресурсно-екологічна безпека», «управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні»), *стратегічного і синергічного підходів* (для

узгодження інтересів суб'єктів регіонального управління ресурсно-екологічною безпекою); *ресурсного та цільового підходів* (у процесі розробки стратегії управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні); *метод системно-структурного і просторового аналізу* (для дослідження структури ресурсно-екологічної безпеки регіону); *метод інтегрованих комунікацій* (при розробці комплексу заходів екологічного маркетингу); *метод економіко-математичного моделювання* (для побудови оптимізаційних та імітаційних еколого-економічних моделей управління ресурсно-екологічною безпекою у регіоні); *порівняння, аналізу та синтезу* (для розробки еколого-енергетичної моделі замкненого ресурсного циклу); *метод експертних оцінок* (у процесі розробки методичного підходу до оцінювання ефективності заходів забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні); *економіко-статистичні методи, методи факторного та кластерного аналізу, прогнозування, картографування* (для аналізу та оцінювання ефективності управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному та внутрішньорегіональному рівнях); *евристичні методи* (для формування теоретико-прикладних положень розробки регіональної програми управління ресурсно-екологічною безпекою).

Інформаційну базу наукового дослідження складають закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів України; офіційні матеріали Державної служби статистики України та її регіональних органів, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України; матеріали департаментів обласних державних адміністрацій; звітні дані окремих підприємств, установ, організацій; аналітичні розрахунки автора, виконані у процесі дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у такому:

вперше:

– сформовано теоретико-методологічні підходи до формування ресурсно-екологічної безпеки регіону на засадах поєднання екологічних, економічних, технологічних і соціальних імперативів, що дає змогу визначати якісні та кількісні параметри розвитку соціально-економічної системи регіону за критеріями: збереження і відновлення стану навколишнього природного середовища; динамічної рівноваги матеріально-енергетичного балансу території на засадах ресурсозбереження, ресурсозаміщення та залучення відновлювального потенціалу, що розширює ресурсну складову розвитку регіону; зменшення техногенного впливу на здоров'я населення та ймовірності виникнення територіально-локалізованих захворювань як прояву екзогенних і ендемогенних загроз ресурсно-екологічної безпеки. Це створює підґрунтя для побудови оптимізаційної еколого-економічної моделі забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, що дає змогу підібрати комплекс управлінських рішень на основі збалансування обраних критеріїв розвитку регіону з урахуванням впливу факторів

виникнення загроз ресурсно-екологічної безпеки на регіональному рівні і здійснити просторову структурування стратегічних орієнтирів розвитку регіону;

– розроблено теоретико-концептуальні засади формування системи управління ресурсно-екологічною безпекою регіону на основі збалансування інтересів влади, бізнесу та населення, що включає: сукупність загальних та специфічних принципів управління; методичні підходи щодо оцінювання ефективності управління процесами ресурсозбереження та ресурсовідновлення і вибору інструментарію реалізації конкретних рішень на кожному етапі формування та залучення відновлювального потенціалу ресурсно-екологічної безпеки у замкнутий цикл використання матеріально-енергетичних ресурсів регіону; механізм запровадження кластерної політики забезпечення ресурсно-екологічної безпеки; інструменти реалізації публічно-державного партнерства; активне запровадження інструментів екомаркетингу і міжрегіональної співпраці;

– обґрунтовано диференційований підхід до формування організаційно-економічного механізму управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні, який передбачає вибір оптимальних інструментів, методів і фінансово-економічних заходів та ґрунтується на принципі поєднання ринкових інструментів, інструментів державного стимулювання та регулювання, що забезпечують включення екстерналій у ринкові відносини й оптимізацію фінансування природоохоронних заходів з урахуванням наявних регіональних особливостей, цільових функцій моделі управління ресурсно-екологічною безпекою, реалізація якого дозволить максимально залучити ресурси для розкриття інноваційно-інвестиційного потенціалу вторинних ресурсів, зменшити територіальну диференціацію регіонів за рівнем загроз ресурсно-екологічного характеру;

– запропоновано модель управління ресурсно-екологічною безпекою, яка враховує інтенсивність матеріальних та фінансових потоків щодо відтворення природно-ресурсної бази, технологічні можливості регіону з урахуванням обмежень транспортного, рециркуляційного й економічного характеру, якість довкілля і вплив соціально-економічних факторів; дозволяє розв'язувати поставлені завдання оптимізації розвитку системи забезпечення ресурсно-екологічної безпеки за заданої множини змінних і параметрів стану для конкретного типу життєвого циклу сировини на основі збалансування екологічних та економічних критеріїв; дає змогу визначити типи стратегій екологічно безпечного економічного розвитку регіону;

удосконалено:

– методичні засади комплексної оцінки ефективності управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні, що, на відміну від існуючих розробок, включають формування адаптивної моделі оцінювання на основі визначення інтегрального показника ефективності управління в цій сфері з урахуванням економічних, екологічних та соціальних критеріїв; прогнозування стану ресурсно-екологічної безпеки регіону за допомогою визначення факторних навантажень, які найбільше впливають на ресурсно-екологічну безпеку. Реалізація

даного методичного підходу дозволяє виявити особливості та тенденції розвитку даної системи і скорегувати фінансові потоки, спрямовані на фінансування природоохоронних ресурсозберігаючих заходів з урахуванням виявлених регіональних диспропорцій;

– методичні підходи до оцінювання ефективності заходів забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні для відбору інноваційно-інвестиційних проектів за їх економічною і екологічною значимістю, визначення доцільності державної підтримки їх реалізації, що, на відміну від існуючих, дозволяють оптимізувати розподіл обмеженого обсягу фінансових коштів;

– концептуальні засади кластерної політики забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні, що базуються на визначенні та взаємоузгодженні відповідних структурних елементів кластеру, підтримці кластерних ініціатив, стимулюванні розвитку і проведенні моніторингу їх ефективності та включають методологічні засади формування кластеру, як ринкового інструменту регіональної політики забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, з урахуванням інноваційного, інфраструктурного та підприємницького потенціалу регіону, та які, на відміну від існуючих, спрямовані на отримання синергічного ефекту у забезпеченні ресурсно-екологічної безпеки регіону й сприяють розвитку екологоорієнтованих підприємств та екобізнесу;

– методичні підходи до інвестиційного проектування у системі управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні, що, на відміну від існуючих, включають оцінювання економічної ефективності функціонування об'єктів у даній сфері з урахуванням екологічних втрат, а також оцінку енерго- та ресурсоемності на всіх етапах життєвого циклу сировини. Практична реалізація даних підходів дозволяє обґрунтувати комплекс заходів інвестиційного забезпечення ресурсно-екологічної безпеки з урахуванням регіональної специфіки;

– наукові засади формування регіональної політики забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, що базуються на принципах системності, вертикальної інтеграції, самоорганізації, синергічного розвитку, збалансування інтересів та дій суб'єктів управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному та міжрегіональному рівнях, поєднання ринкового і державного регулювання, ресурсозбереження й ресурсовідновлення. Обґрунтовано методологічні підходи до визначення структурної моделі регіональної політики як цілісної системи, основу якої становлять такі блоки: концептуальний; стратегічного управління ресурсно-екологічною безпекою регіону, що включає алгоритм визначення цілей і завдань, вибору заходів забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, критеріїв ефективності рішень та обмежень їх реалізації; нормативно-правовий; техніко-технологічний, що забезпечує залучення відновлювального потенціалу ресурсно-екологічної безпеки у господарську діяльність; соціально-просвітницький; організаційного та фінансово-економічного забезпечення;

дістало подальшого розвитку:

– науково-методичні засади формування адаптивної стратегії управління ресурсно-екологічною безпекою, що включають цілі, завдання, заходи, ресурси, терміни здійснення, узгоджені з інноваційними пріоритетами соціально-економічного розвитку регіону; механізми та інструменти її реалізації, диференційовані за етапами (ідентифікація небезпеки; визначення пріоритетних проблем та формування механізму їх вирішення; оптимізація рішень у даній сфері на регіональному рівні; здійснення інвестиційного проектування у системі управління ресурсно-екологічною безпекою; корегування і узгодження стратегічних рішень), що забезпечують досягнення оптимальних параметрів ресурсно-екологічної безпеки регіону;

– методичні підходи до оцінювання ризику втрати здоров'я населення від забруднення довкілля та його впливу на соціально-економічний розвиток регіону, які включають комплексну інвентаризацію викидів забруднюючих речовин та оцінку експозиції; визначення ризику миттєвих токсичних ефектів та ризику хронічного впливу з урахуванням сукупної дії забруднюючих речовин на організм людини; розрахунок екологічного ризику з урахуванням економічного збитку за забруднення довкілля; оцінку взаємозалежності в системі відносин «людина – середовище», що включає систему одночасних економетричних рівнянь, які характеризують екологічні, економічні та соціальні чинники; прогноз соціально-економічного розвитку регіону за різних сценаріїв у залежності від рівня екологічного ризику.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні науково-прикладних положень, які дають можливість сформулювати напрями й ефективні механізми реалізації управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні. Основні положення дисертаційної роботи доведено до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій щодо розроблення регіональної політики та вибору стратегій забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, реалізація яких створює основу переходу до побудови екологоорієнтованої економіки в контексті нової парадигми суспільного розвитку України.

Одержані результати дослідження знайшли відображення у Стратегії регіонального розвитку Полтавської області на період до 2020 року щодо обґрунтування стратегічних цілей і пріоритетних напрямів забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні та механізмів їх реалізації; Регіональній програмі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області на 2012 – 2015 рр., де застосовано результати комплексного оцінювання ефективності управління ресурсно-екологічною безпекою у регіоні; Регіональній цільовій програмі розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року, де використано

пропозиції до вибору напрямків та заходів забезпечення екологічної безпеки водного середовища у регіоні (довідка №01-66/913 від 17.07.2014 р.). Розроблені методичні підходи до оцінювання ефективності заходів забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні для відбору інноваційно-інвестиційних проектів за їх економічною і екологічною значимістю використовуються у роботі Департаменту економічного розвитку Полтавської облдержадміністрації (довідка №052-10/1817 від 14.09.2014 р.); оптимізаційні моделі й алгоритми забезпечення ресурсно-екологічної безпеки застосовуються у роботі Департаменту з питань нафтогазового комплексу, промисловості, екології та природних ресурсів Полтавської облдержадміністрації (довідка №948/01-32 від 12.03.2014 р.); комплекс заходів щодо зменшення техногенного навантаження на земельні ресурси регіону застосовується у роботі Департаменту агропромислового розвитку Полтавської облдержадміністрації (довідка №02-02-17/06 від 12.03.2014 р.); методологічні засади формування та розвитку ринку вторсировини враховані під час реалізації європейського проекту Міжнародного фонду «Відродження» та фонду Східна Європа «Впровадження системи заходів, стимулюючих активність місцевої громади, в сфері поводження з відходами на прикладі м. Лубен» (довідка №535 від 12.02.2014 р.); комплекс маркетингових заходів забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні використано у процесі здійснення державного проекту «Розвиток місцевих ініціатив у сфері безпечного й раціонального поводження з твердими побутовими відходами у Шишацькому районі Полтавської області» (довідка №28 від 29.09.2014 р.). Методичні підходи до оцінки екологічного ризику здоров'ю населення, а також оцінювання ефективності заходів забезпечення ресурсно-екологічної безпеки використані у розробці стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку ЗАТ «Джей Ті Інтернешнл Україна», у ході здійснення екологічного аудиту підприємства (довідка №01-65/1172 від 12.03.2014 р.).

Теоретичні та методичні розробки дисертації запроваджені у навчальний процес Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (довідка №71-9-998 від 12.09.2014 р.), Полтавської державної аграрної академії (довідка №51/25 від 07.09.2014 р.) при викладанні дисциплін «Регіональна економіка», «Соціально-економічна безпека», «Основи міжнародної еколого-економічної діяльності», «Екологічний менеджмент», «Регіональна екологія», «Екологічна безпека», «Економічні ризики».

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, що викладені в дисертації та виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача, про що вказано у переліку наукових праць, наведеному в авторефераті.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації пройшли апробацію на 22-х міжнародних, всеукраїнських,

міжрегіональних наукових та науково-практичних конференціях: «Проблеми та перспективи розвитку академічної та університетської науки» (м. Полтава, 2010 р.), «Екологія. Молодь. Довкілля» (м. Полтава, 2010 р.), III Всеукраїнському з'їзді екологів із міжнародною участю (м. Вінниця, 2011 р.), «Проблеми природокористування, сталого розвитку та техногенної безпеки регіонів» (м. Дніпропетровськ, 2011 р.), «Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції» (м. Одеса, 2011 р.), «Проблеми й перспективи розвитку академічної та університетської науки» (м. Полтава, 2011 р.), «Проблеми та перспективи розвитку регіональної економіки» (м. Кременчук, 2012 р.), «Довкілля – XXI» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.), «Екологія. Енергозбереження. Молодь. Довкілля» (м. Полтава, 2013 р.), «Еколого-правові та економічні аспекти екологічної безпеки регіонів» (м. Харків, 2013 р.), «Экономические и организационные проблемы управления» (м. Брянськ, Росія, 2013 р.), «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку країни» (м. Чернівці, 2014 р.), «Проблеми глобалізації та моделі сталого розвитку економіки» (м. Луганськ, 2014 р.), «Экономические, экологические и социокультурные перспективы развития России, стран СНГ и ближнего зарубежья» (м. Новосибірськ, Росія, 2014 р.); «Столицы в контексте информационного общества» (м. Астана, Казахстан, 2014 р.), «Соціально-економічні аспекти реструктуризації регіональної економіки-2014» (м. Вінниця, 2014 р.), «Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізаційно-інтеграційних процесів» (м. Львів, 2014 р.), «Економіка і управління: виклики і перспективи» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.), «Фінансова безпека в системі забезпечення національних економічних інтересів: проблеми і перспективи» (м. Полтава, 2014 р.), «Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства, регіону, країни» (м. Полтава, 2014 р.), «Регіональна екологія: проблеми і перспективи» (м. Полтава, 2014 р.), «Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки в умовах глобальної економічної системи» (м. Маріуполь, 2014 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи відображені у 61 науковій публікації, у тому числі у 6 монографіях, з яких 1 одноосібна, 34 публікаціях у наукових фахових виданнях (у тому числі 5 – у співавторстві, 4 – у наукових фахових виданнях іноземних держав, 6 – у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз), 2 – у інших виданнях та 19 тезах у матеріалах наукових конференцій, загальним обсягом 58,9 друк. арк., із яких особисто автору належить 47,4 друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 399 сторінок друкованого тексту й містить 25 таблиць та 97 рисунків (із них 7 таблиць та 31 рисунок займають повну площу 39 сторінок), 22 додатки на 92 сторінках, список використаних джерел з 320 найменувань на 29 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми роботи, сформульовано її мету й завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, подано наукову новизну одержаних результатів та практичну цінність дослідження.

У першому розділі дисертаційної роботи «**Теоретичні основи управління ресурсно-екологічною безпекою регіону**» визначено сутність і структуру ресурсно-екологічної безпеки регіону (РЕБ) у системі забезпечення економічної безпеки держави; досліджено генезис екзогенних і ендегенних загроз РЕБ, визначено фактори їх виникнення на регіональному рівні та здійснено їх просторову структуру; розроблено концептуальні засади управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні з урахуванням світового досвіду.

Визначено, що внаслідок ігнорування екологічного й природно-ресурсного чинника у системі загроз економічній безпеці України та сировинної орієнтації економіки, ряд її регіонів має техногенно напружений та кризовий стан навколишнього природного середовища, що обумовлює погіршення якості життя населення, збільшення смертності й захворюваності, зростання витрат на ліквідацію наслідків антропогенного впливу на довкілля, техногенних і природних небезпечних процесів. Обґрунтовано, що існуючі специфічні внутрішні і зовнішні загрози ресурсно-екологічного характеру в системі забезпечення економічної безпеки регіону обумовлюють необхідність виокремлення у її структурі ресурсно-екологічної безпеки. На основі узагальнення і систематизації існуючих підходів до визначення понять «екологічна безпека регіону» та «ресурсна безпека регіону» встановлено, що сутність РЕБ полягає у досягненні балансу енергії та матерії у системі динамічної рівноваги соціально-економічної та природної систем шляхом комплексного раціонального використання природних ресурсів, ресурсозбереження і ресурсовідновлення та створення бажаних економічних та екологічних ефектів, що забезпечує сталий розвиток та стійкість регіональної соціально-економічної системи.

Доведено, що досягнення ресурсно-екологічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях потребує об'єднання імперативів щодо збереження і відновлення стану навколишнього природного середовища; активації залучення відновлювального потенціалу у замкнутий цикл використання матеріально-енергетичних ресурсів, що розширює ресурсну складову розвитку регіону; зменшення техногенного впливу на здоров'я населення та ймовірності виникнення територіально-локалізованих захворювань.

Розроблено класифікацію факторів виникнення загроз та ризиків РЕБ регіону за групами нормативно-правових, соціально-економічних, організаційно-економічних, інформаційно-освітніх, науково-технічних, духовно-культурних та екологічних чинників, здійснено просторову структуру екзогенних і ендегенних загроз РЕБ різного генезису у структурі загроз економічній безпеці регіону, які накладаються на суттєві внутрішні протиріччя регіонального розвитку, приводячи таким чином до деструктивного ефекту.

Враховуючи, що одним із пріоритетних завдань регіонального розвитку є підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу території, обґрунтовано, що використання відходів виробництва і споживання необхідно розглядати в якості одного з основних засобів відтворення матеріальних ресурсів, а широке впровадження ринкових механізмів господарювання в сферу забезпечення РЕБ регіону – стратегічним резервом підвищення ефективності цієї діяльності. Запропоновано розглядати відновлювальний потенціал РЕБ як частину сукупного ресурсного потенціалу регіональної економіки, результат взаємодії суб'єктів господарювання, населення та влади щодо максимального залучення відновлювальних та вторинних матеріальних і енергетичних ресурсів у господарський обіг регіону, збереження і відновлення якісного та кількісного складу довкілля, узгодження дій суб'єктів управління РЕБ за різними варіантами їх інтеграції на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Доведено, що необхідною передумовою економічного зростання регіону, покращення якості життя населення є ефективне управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні, яке повинно включати не лише захист навколишнього природного середовища, але й комплекс нових підходів і концепцій управління щодо інтеграції інтересів суспільства у систему стратегічних цільових орієнтирів екологоорієнтованого соціально-економічного розвитку регіонів, ґрунтуватися на адекватній інформаційній основі й системі прогнозування можливих наслідків реалізації прийнятих заходів та принципах: системності й багатоваріантності рішень; наукової обґрунтованості; синергії, динамічності; економічної ефективності; пріоритетності цілей. З цих позицій методологічної важливості набуває нова парадигма регіонального саморозвитку у контексті змін суспільних цінностей, практичне втілення положень та настанов якої забезпечує підвищення конкурентоспроможності регіонів за рахунок розкриття інноваційно-інвестиційного відновлювального потенціалу РЕБ і створює передумови для розвитку екологоорієнтованих ринків та системи екобізнесу.

Установлено низьку результативність діючих уніфікованих механізмів регулювання стану природно-ресурсного потенціалу регіонів і якості екосистем та їх фрагментальність, що визначає об'єктивну необхідність регіональної диференціації управлінських рішень та практичних дій щодо забезпечення РЕБ. Визначено, що управління ресурсно-екологічною безпекою регіону слід розглядати як комплекс управлінських впливів, спрямованих на подолання загроз і ризиків ресурсно-екологічного характеру соціально-економічному розвитку регіону та забезпечення захищеності потреб населення у збалансованому відтворенні й споживанні матеріальних благ, необхідних для їх виробничої, суспільної життєдіяльності і розвитку на основі збалансування інтересів та дій суб'єктів управління з урахуванням соціально-економічних і природних особливостей регіону. Розроблено концептуальні засади формування системи управління РЕБ з урахуванням стратегічних орієнтирів регіонального розвитку, що ґрунтуються на

принципі замкнутого циклу використання матеріально-енергетичних ресурсів у регіоні, включають методичні підходи до вибору інструментарію реалізації конкретних рішень на кожному етапі залучення відновлювального потенціалу РЕБ у господарський обіг на основі збалансування інтересів влади, бізнесу та населення, з використанням методів, орієнтованих на ресурсозбереження та ресурсовідновлення (кластерної регіональної політики забезпечення РЕБ, інструментів координації публічно-державного партнерства, методів та засобів розвитку екологічного підприємництва, екомаркетингу, інструментарію міжрегіональної співпраці).

Враховуючи, що однією із ключових теоретико-методологічних і прикладних проблем економічної науки в умовах глобалізації та регіоналізації є проблема збалансування цільових напрямків, механізмів та заходів реалізації структурних складових регіональної політики відповідно до цілей сталого розвитку з урахуванням наявних та потенційних загроз і ризиків суспільству, обґрунтована необхідність формування ефективної регіональної політики забезпечення ресурсно-екологічної безпеки як складової регіональної політики. Встановлено, що фактичне використання органами влади механізмів реалізації завдань регіональної політики РЕБ демонструє неможливість протистояння загрозам ресурсно-екологічного характеру соціально-економічному розвитку регіону за умови існуючої нормативно-правової бази та системи управління природоохоронними та ресурсозберігаючими процесами на регіональному рівні, яка спрямована не на запобігання забрудненню, а на усунення його наслідків. Це обумовлює необхідність розробки нових підходів щодо реалізації політики РЕБ, які ґрунтуються на принципі поєднання ринкових інструментів, спрямованих на отримання економічного ефекту за рахунок реалізації заходів економічного стимулювання екологоорієнтованої діяльності та управлінських дій з боку держави, що забезпечують включення екстерналій у ринкові відносини й оптимізацію фінансування природоохоронних заходів.

Обґрунтовано, що необхідним елементом регіональної політики забезпечення РЕБ є міжрегіональне співробітництво у даній сфері. У даному контексті доповнено організаційно-економічний механізм управління РЕБ інструментарієм міжрегіональної співпраці, основними принципами реалізації якого є: добровільність, взаємовигідність, підвищення ефективності використання ресурсів за рахунок розподілення відповідальності, недопущення забруднення однієї території за рахунок забруднення іншої, розподілення повноважень у системі забезпечення РЕБ, збереження територіальних цінностей, невтручання державних органів влади за межами їх законодавчо визначеної компетенції у діяльність взаємодіючих місцевих формувань, господарюючих суб'єктів, синергізм формування спеціалізованих міжрегіональних структур.

У другому розділі роботи «**Методологічні та методичні засади управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні**» сформовано науково-методологічні засади управління РЕБ на регіональному рівні; запропоновано методичні підходи до оцінки його ефективності та прогнозування стану РЕБ регіону;

розроблено економіко-математичну модель управління ресурсно-екологічною безпекою.

Враховуючи, що проблематика РЕБ виходить за межі суто економічних досліджень і знаходить відображення в системі фундаментальних та прикладних наук, її методологія має базуватися на багатодисциплінарності і цілісному світогляді. Обґрунтовано доцільність імплементації в систему економічних методів та принципів організації економічних досліджень, прийомів та методів характерних для природничих, суспільно-гуманітарних, технічних й інших наук. Відповідно розроблено методологічні принципи та авторський методичний підхід до оцінювання ефективності управління РЕБ на регіональному рівні, що включають: 1) відбір пріоритетних показників за аналітичною схемою “рухомі сили – стан – реагування” для діагностики ефективності управління РЕБ з урахуванням причинно-наслідкового зв’язку існуючих загроз РЕБ та соціально-економічного розвитку регіону, а також взаємозв’язку між даними показниками; 2) здійснення процедури визначення порогових значень із наступною нормалізацією показників РЕБ та визначення стану «безпека-небезпека» згідно з правилом «золотого поділу»; 3) визначення інтегрального показника ефективності управління з урахуванням економічних, екологічних та соціальних критеріїв оцінювання; 4) прогнозування стану ресурсно-екологічної безпеки регіону за допомогою визначення факторних навантажень та головних компонент.

Обґрунтовано, що теоретико-модельна конструкція функціонально-предметних взаємозв’язків і взаємозалежностей між основними ланками системи управління РЕБ ґрунтується на двох взаємодоповнюючих процесах: 1) оптимальне використання первинної сировини; 2) максимальне повернення матеріальних та енергетичних вторинних ресурсів у господарський обіг. На цій основі сформовано функціонально-предметну модель регіонального відтворення природно-ресурсної бази регіону, орієнтовану на максимально повне врахування принципів комплексного управління РЕБ, яка включає аналіз матеріальних та фінансових потоків з урахуванням можливих методів і технологічних рішень їх реалізації на всіх етапах життєвого циклу сировини (від вилучення до асиміляції довіллям) з урахуванням соціально-економічної та природної специфіки регіону. Обґрунтовано ефективність запропонованої концептуальної моделі управління РЕБ на інноваційних засадах, цільовою функцією для якої виступає багатокритеріальна функція управління, а формалізація задається економіко-математичною моделлю з урахуванням обмежень технічного, транспортного, рециркуляційного та економічного характеру у регіоні. Дана модель побудована за критеріями: мінімізація утворення відходів $F_1(X)$; максимізація сортування і переробки відходів $F_2(X)$; мінімізація збитку за забруднення довілля та ризиків здоров’ю населення $F_3(X)$; максимізація прибутку від реалізації вторинних ресурсів $F_4(X)$; мінімізація витрат $F_5(X)$; мінімізація енергоємності та ресурсоємності в процесі виробництва продукції $F_6(X)$; максимізація прибутку від функціонування системи управління РЕБ для регіону $F_7(X)$ (рис. 1).

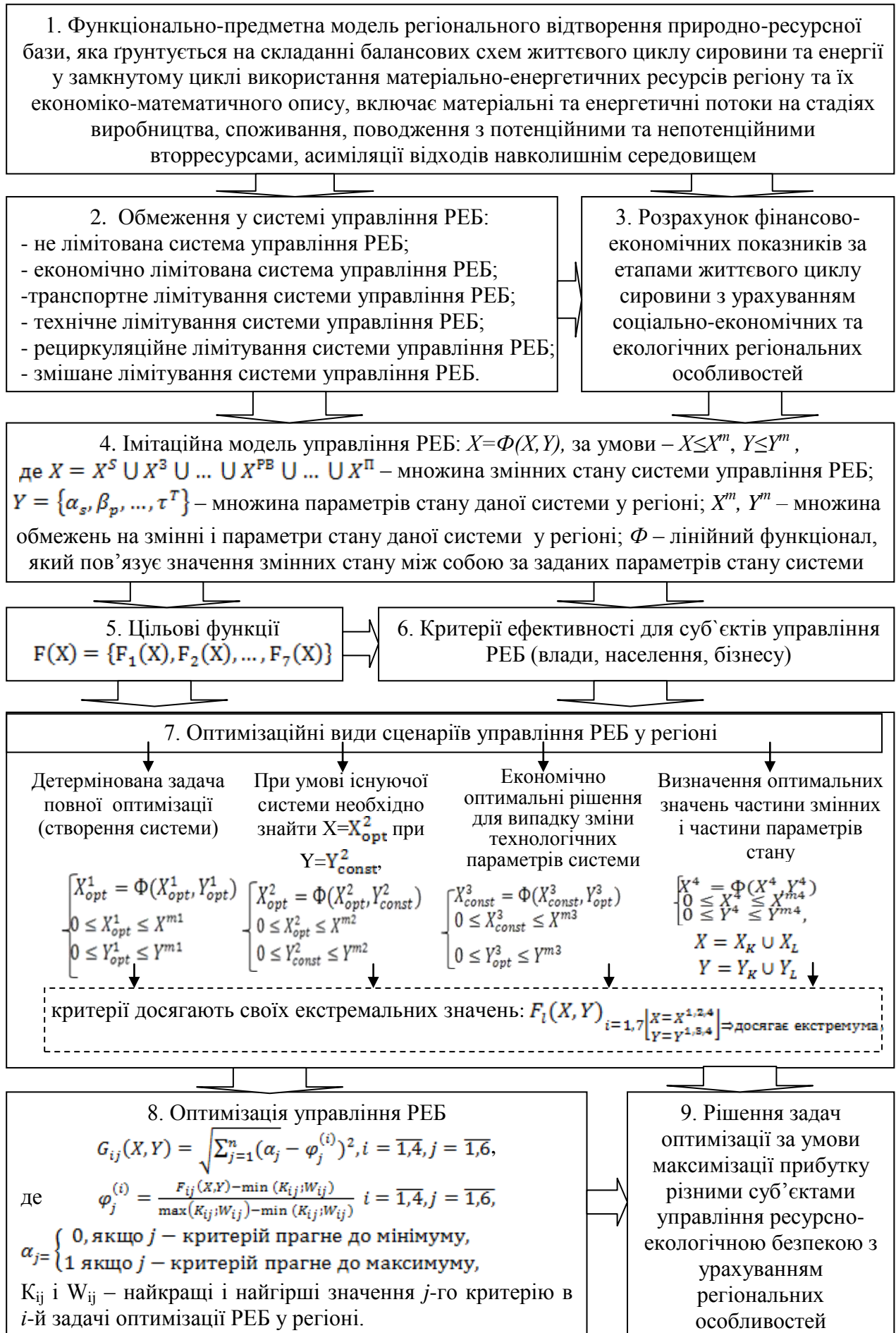

Рис.1. Економіко-математична модель управління РЕБ у регіоні (розроблено автором)

Обґрунтовано, що модель управління РЕБ у регіоні повинна описувати як економічні зв'язки всередині життєвого циклу ресурсів, так і їх взаємозв'язок з економікою регіону, відповідно здійснено розрахунок фінансово-економічних показників, які враховують витрати та доходи регіону від функціонування даної системи, що дозволяє за обмежених фінансових можливостей у регіоні визначити оптимальні управлінські рішення забезпечення РЕБ та механізми їх реалізації. На основі аналітичних виразів для компонент «витрати» і «доходи» математично сформульовано рівняння складових багаточислової функції $F(x)$, що враховують вплив на інтенсивність матеріальних та фінансових потоків у функціонально-предметній моделі регіонального відтворення природно-ресурсної бази регіону таких факторів як соціально-економічний стан регіону, якість довкілля, технологічні можливості регіону.

Визначено, що у контексті побудови ефективної системи управління РЕБ на регіональному рівні актуалізується необхідність розробки адаптивної стратегії управління РЕБ та механізмів її реалізації, основу якої становить імітаційна модель життєвого циклу сировини і алгоритм прийняття управлінських рішень, що включають визначення динамічних режимів оптимального управління РЕБ за досягнення цільовими критеріями своїх екстремумів. Для виявлення загальних залежностей рішень задач управління РЕБ від параметрів і змінних стану даної системи у регіоні, на основі використання методології системного аналізу, принципу «зони тяжіння», методу регульованої апроксимації функцій лімітування матеріальних і фінансових потоків у життєвому циклі сировини, сформовано аналітичні рішення однокрокових детермінованих задач оптимального управління, що дозволяє розраховувати оптимізаційні характеристики управління ресурсно-екологічною безпекою для різних суб'єктів управління РЕБ.

Доведено, що системи забезпечення РЕБ, які основані на вирішенні часткових проблем підприємств і окремих населених міст, не дивлячись на їх високу затратність, як правило не ефективні, ведуть до розпорошення коштів, необґрунтованого зростання витрат на захоронення відходів і не дозволяють ефективно вирішувати проблему забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у масштабах регіону. Для вирішення даних питань автором сформовано оптимізаційну модель забезпечення РЕБ у залежності від рівня територіально-локалізованих утворень з урахуванням регіональної інфраструктури даної системи та принципів ефективності прийняття управлінських рішень, яка ґрунтується на виборі часткових економічних, екологічних та технологічних критеріїв у залежності від наявних ризиків і загроз ресурсно-екологічного характеру та їх мультифункціональній оптимізації для різних випадків взаємодії цільових функцій – за синергічного, різнонаправленого і комбінованого ефектів, та дозволяє в умовах існуючої ситуації й наявних коштах підібрати комплекс оптимальних рішень на основі збалансування критеріїв.

Враховуючи обмеженість інвестицій у регіонах, які можуть бути спрямовані на проведення робіт щодо забезпечення РЕБ у регіоні, розроблено універсальну методикау бальної оцінки ефективності заходів забезпечення РЕБ для відбору інноваційно-інвестиційних проектів за їх економічною і екологічною значимістю, що ґрунтується на визначенні індексу ефективності ресурсозбереження та ресурсозаміщення для двох випадків: у першому випадку – на засадах комерціалізації (силами бізнесу), у другому – за умов залучення державної підтримки. Використання запропонованих імітаційних, оптимізаційних та економіко-математичних моделей і алгоритмів дозволяє розробляти адаптовану до конкретних регіональних умов стратегію управління РЕБ, спрямовану на захист регіональної соціально-економічної системи від загроз та ризиків ресурсно-екологічного характеру.

У третьому розділі «Аналіз та оцінка управління ресурсно-екологічною безпекою у регіонах України» здійснено діагностику ризиків та загроз РЕБ за регіонами України і проаналізовано їх вплив на соціально-економічний розвиток регіону, оцінено стан та ефективність управління ресурсно-екологічною безпекою за регіонами України; запропоновано напрями удосконалення управління РЕБ на основі оптимізації еколого-економічних критеріїв з урахуванням особливостей регіонального розвитку.

Виявлено кореляційний зв'язок між загрозами РЕБ та соціально-економічним розвитком регіонів України й встановлено, що при зростанні ВРП спостерігається тенденція до збільшення економічного збитку за забруднення довкілля у його складі внаслідок вичерпування природно-сировинної бази регіонів. У 2012 р. даний показник склав 3,4 % від ВРП, що на 7 % більше у порівнянні із 2010 р. Зокрема, максимальні втрати ВРП характерні для регіонів, де сконцентрована найбільша кількість промислових та сільськогосподарських підприємств, добувається мінеральна сировина (Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Івано-Франківській).

Доведено доцільність використання підходу до еколого-енергетичної оцінки життєвого циклу сировини у регіоні, що враховує енергоємність матеріальних і енергетичних ресурсів у циклі: первинні ресурси (видобування, виробництво, споживання), відходи (збиток за забруднення навколишнього середовища, асиміляція доквіллям), вторинні ресурси (залучення у господарський обіг). Проведена оцінка дозволила встановити, що середні втрати внаслідок нераціонального поводження з вторресурсами у регіонах України складають 1372 МДж/т, що становить 60 грн на кожен тону утворених відходів; повернення відходів у господарський обіг сприяє зменшенню втрат регіону у розмірі 84,9 МДж/т (у разі використання відходів як матеріальних ресурсів) та 82,5 МДж/т (у разі використанні відходів як енергетичних ресурсів).

Установлено високий рівень вичерпності природно-ресурсних родовищ,

при цьому показник заміщення первинної сировини вторинною не перевищує 10 %, а також зростання експорту природно-сировинної бази (найвище відповідне значення характерне для Донецької, Дніпропетровської та Запорізької областей), що спричиняє нехватку сировини на вітчизняних підприємствах та посилює загрози ресурсного характеру виробничій безпеці регіонів України. Це потребує максимального залучення відходів у господарський обіг, ресурсний та енергетичний потенціал яких сьогодні використовується недостатньо та має тенденцію до зменшення, що призводить до значних економічних втрат, особливо у Донецькій (158,9 грн/т), Дніпропетровській (122,1 грн/т), Одеській (102,2 грн/т), Луганській (98,5 грн/т) областях.

Установлено, що висока енергоємність ВРП регіонів України (у 2012 р. середнє значення індексу енергоємності становило 0,75) створює енергетичну загрозу економічній безпеці регіонів, а збільшення залежності східних регіонів України (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Луганська області) та м. Києва від експорту палива створює загрозу і національній безпеці України. Обґрунтовано, що виходом із даної ситуації є використання внутрішнього енергетичного потенціалу регіонів при мінімізації збитку для довкілля, зокрема біоенергетичних ресурсів, потенціал яких може замінити до 30 % традиційних паливно-енергетичних ресурсів, коефіцієнт використання яких за регіонами України в середньому складає 0,3 % та не відповідає європейським стандартам, що потребує створення умов для економічної доцільності реалізації біоенергії за «зеленими тарифами».

Розроблено методичний підхід до оцінювання екологічного ризику здоров'ю населення, що включає: ідентифікацію впливу забруднень (комплексну інвентаризацію викидів забруднюючих речовин від усіх джерел впливу у об'єкти навколишнього середовища); оцінку експозиції забруднень (математичне моделювання процесу розподілення забруднюючих речовин у навколишньому середовищі); розрахунок вірогідності несприятливого ефекту, пов'язаного із забрудненням довкілля; визначення сукупної дії декількох забруднюючих речовин на організм людини; розрахунок екологічного ризику з урахуванням економічного збитку за забруднення довкілля; оцінку існуючої ситуації та альтернативних сценаріїв. Встановлено, що перевищення порогового значення та тенденція до його зростання характерні майже для всіх регіонів України, у той же час виявлено високу диференціацію екологічного ризику здоров'ю населення у регіональному розрізі.

Для оцінки впливу екологічного чинника на соціально-економічний розвиток регіону розроблена авторська адаптивна модель, яка відображає взаємозалежності в системі відносин «людина-середовище» та включає систему одночасних економетричних рівнянь, що характеризують екологічні (рівень техногенного навантаження на атмосферу, водне середовище та ґрунти),

економічні (ВРП, територіальне розміщення продуктивних сил), соціальні (рівень бідності, захворюваність і смертність населення, рівень медичних послуг) фактори, на основі якої здійснено прогноз соціально-економічного розвитку регіону за зростання рівня екологічного ризику (песимістичний сценарій) та за впровадження екологоорієнтованих рішень щодо забезпечення РЕБ (оптимістичний сценарій). Виявлено, що рівень захворюваності населення визначається впливом сукупності регіональних факторів, визначено їх силу впливу: забруднення ґрунтів (11 %), стан водного середовища (3 %); стан атмосферного повітря (7 %). Встановлено, що при збільшенні рівня захворюваності населення на 1 % рівень бідності зростає на 1,7 %, що підтверджує гіпотезу про наявність екологічно-сфокусованих соціальних проблем та потребує формування ефективної системи управління РЕБ з урахуванням регіональної специфіки.

Використання авторського методичного підходу до оцінки ефективності управління РЕБ дозволило розробити типологію регіонів України за ефективністю управління у даній сфері (рис. 2). Установлено, що узагальнений стан РЕБ в Україні є кризовим та характеризується високою диференціацією між регіонами за рівнем ефективності управління (різниця у значеннях інтегрального показника складає 4,5 рази). Виявлено, що більшість областей України (23 регіони) мають кризовий або передкризовий стан РЕБ та характеризуються низьким рівнем ефективності управління РЕБ. Донецька, Запорізька, Дніпропетровська та Івано-Франківська області мають критичний стан РЕБ, що обумовлено наявністю на території даних регіонів зон екологічного лиха та систематичним недофінансуванням екологічних потреб. Сформована невідповідність між прогресуючим накопиченням відходів і заходами щодо запобігання їх утворення та повернення у господарський обіг призводить до поглиблення екологічної кризи та загострення соціально-економічної ситуації в цілому, спричиняє закріплення сировинноорієнтованої моделі розвитку економіки у регіонах України.

На основі здійсненого прогнозування стану РЕБ за регіонами України, що включає оцінювання головних компонент від рівня факторних навантажень, встановлено зниження рівня РЕБ у прогнозований період (2015 р.) в 1,2 рази у порівнянні з 2012 роком. На основі узагальненої оцінки економічної безпеки з включенням до її складу показників РЕБ встановлено, що задовільний рівень безпеки має тільки м. Київ, усі інші регіони характеризуються передкризовим та кризовим станом економічної безпеки, що доводить не тільки суттєвий вплив екологічного чинника на регіональну диференціацію соціально-економічного розвитку та умови проживання населення, а й необхідність його врахування як при дослідженнях економічної безпеки регіонів, так і при розробці регіональної політики (рис. 3).

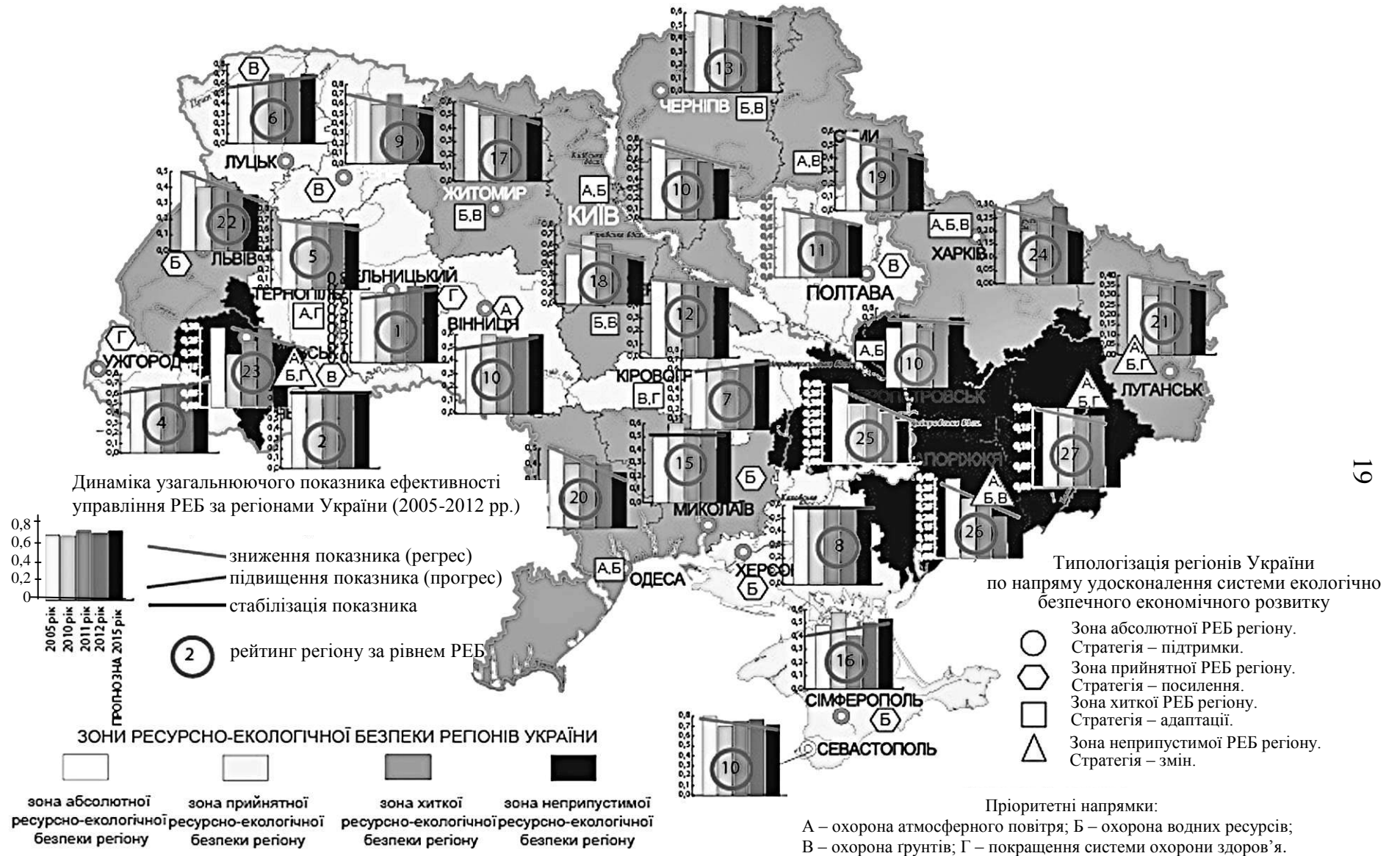
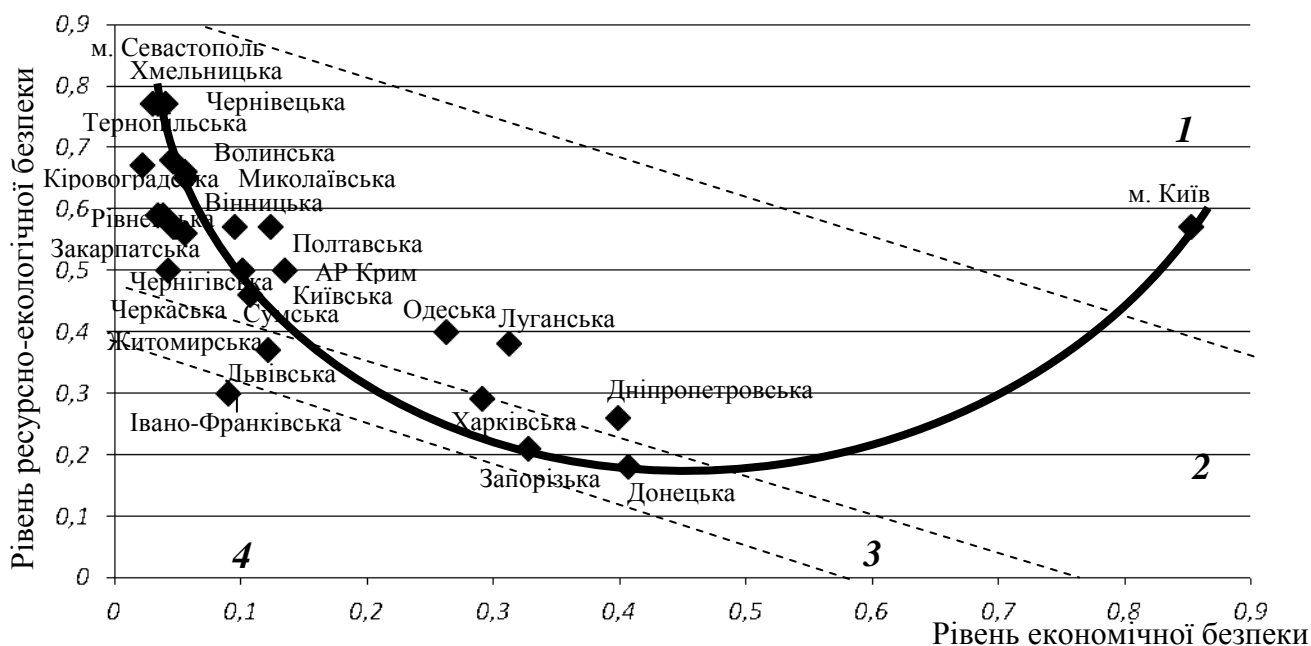

Рис. 2. Оцінка ефективності управління ресурсно-екологічною безпекою за регіонами України, 2005-2012 рр. із прогнозом на 2015 р. (розроблено автором)

Умовні позначення

Рівень економічної безпеки з урахуванням РЕБ:

1 – нормальний (0,81-1,0); 2 – передкризовий рівень (0,41-0,80);

3 – кризовий рівень (0,21-0,40); 4 – критичний (0,0-0,20).

Рис. 3. Взаємозалежність економічної та ресурсно-екологічної безпеки за регіонами України. (розраховано автором)

На основі проведеного SWOT-аналізу ризиків і загроз РЕБ у Полтавській області визначено екологічні, економічні та технологічні критерії ефективного функціонування системи управління РЕБ, за якими здійснено оцінку альтернативних сценаріїв інфраструктурного забезпечення даної системи, що дозволило сформулювати пріоритетні напрямки ресурсозбереження та ресурсовідновлення відповідно до принципів «Ініціатива 3 R» (Саміт групи «8G», Японія, 2005 р.). Встановлено, що існуючий стан системи поводження з відходами в області хоча і характеризується найменшими фінансовими витратами, але є неприйнятним, оскільки супроводжується найбільшими екологічними ризиками (9,51 млн грн).

Доведено, що з економічної, екологічної та технологічної точок зору для Полтавської області найбільш ефективним рішенням є будівництво чотирьох сміттєпереробних заводів (сумарною потужністю 1,2 млн м³) та семи регіональних полігонів потужністю по 50 тис. т, що забезпечить мінімальний екологічний ризик, а щорічний економічний ефект складе 9,88 млн грн. Здійснено економічне обґрунтування доцільності системи селективного збору відходів у регіоні, економічної ефективності залучення відходів у вторинне споживання як фактора ресурсовідновлення, а також інвестиційної привабливості даної технології.

Таким чином, з'ясування низки найбільш вагомих регіональних чинників РЕБ уможливило розробку диференційованого підходу до визначення

пріоритетних напрямів удосконалення елементів організаційно-економічного механізму управління ресурсно-екологічною безпекою регіонів України у контексті нової парадигми соціально-економічного регіонального розвитку.

У четвертому розділі «Організаційно-економічний механізм управління ресурсно-екологічною безпекою у регіоні» розширено інструментарій організаційно-економічного механізму управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні та обґрунтовано диференційований підхід до вибору комплексу фінансово-економічних заходів забезпечення РЕБ на регіональному та внутрішньо регіональному рівнях, розроблено концептуальні засади кластерної політики забезпечення РЕБ, обґрунтовано теоретичні основи оптимізації організаційної структури РЕБ на регіональному рівні.

Встановлено, що в залежності від регіональних особливостей і специфіки загроз та ризиків ресурсно-екологічного характеру соціально-економічній системі регіону, умов і факторів функціонування системи забезпечення РЕБ у тих чи інших регіонах України виявляються дієвими лише ті економічні інструменти комплексного управління РЕБ, які сприяють досягненню екстремальних значень цільових функцій моделі управління даною системою за напрямками: максимізація прибутку (F_4 , F_5 , F_7); ресурсозбереження та ресурсовідновлення (F_1 , F_2 , F_6); мінімізація екологічного ризику (F_3). Залежно від рівня ефективності регіонального управління ресурсно-екологічною безпекою обґрунтовано диференційований підхід до вибору оптимальних інструментів, методів і фінансово-економічних заходів системи забезпечення РЕБ у регіоні (рис. 4).

Обґрунтовано, що стимулювання екологоорієнтованої діяльності, запровадження інструментів публічно-державного партнерства, екологічної стандартизації, екомаркетингу, «зелених тарифів», екологічного страхування, державного регулювання цінової політики на вторресурси та включення екстерналій у платежі за забруднення дозволить значно збільшити фінансування програм із впровадження заходів щодо забезпечення РЕБ у регіонах України і зменшити навантаження на бюджети всіх рівнів.

Розроблено соціально-економічний механізм реалізації концепції екологічного маркетингу в системі управління ресурсно-екологічною безпекою, який включає комплекс маркетингових заходів забезпечення РЕБ у регіоні відносно всіх учасників даної системи з урахуванням екологічної та просвітницької компонентів. Обґрунтовано матрицю вибору «зелених» маркетингових стратегій з урахуванням різних партнерств між учасниками системи забезпечення РЕБ, а також здійснена сегментація екологоорієнтованих ринків враховуючи життєві цикли галузі та товару, що дозволило сформулювати основні напрями та пріоритетні задачі розвитку екобізнесу у регіоні. Встановлено, що ефект синергії досягається за рахунок цілісного прогнозування розвитку ринку, координації і організації процесу взаємодій виділених концепцій маркетингу, що здійснюються суб'єктами ринкового обміну на різних рівнях.

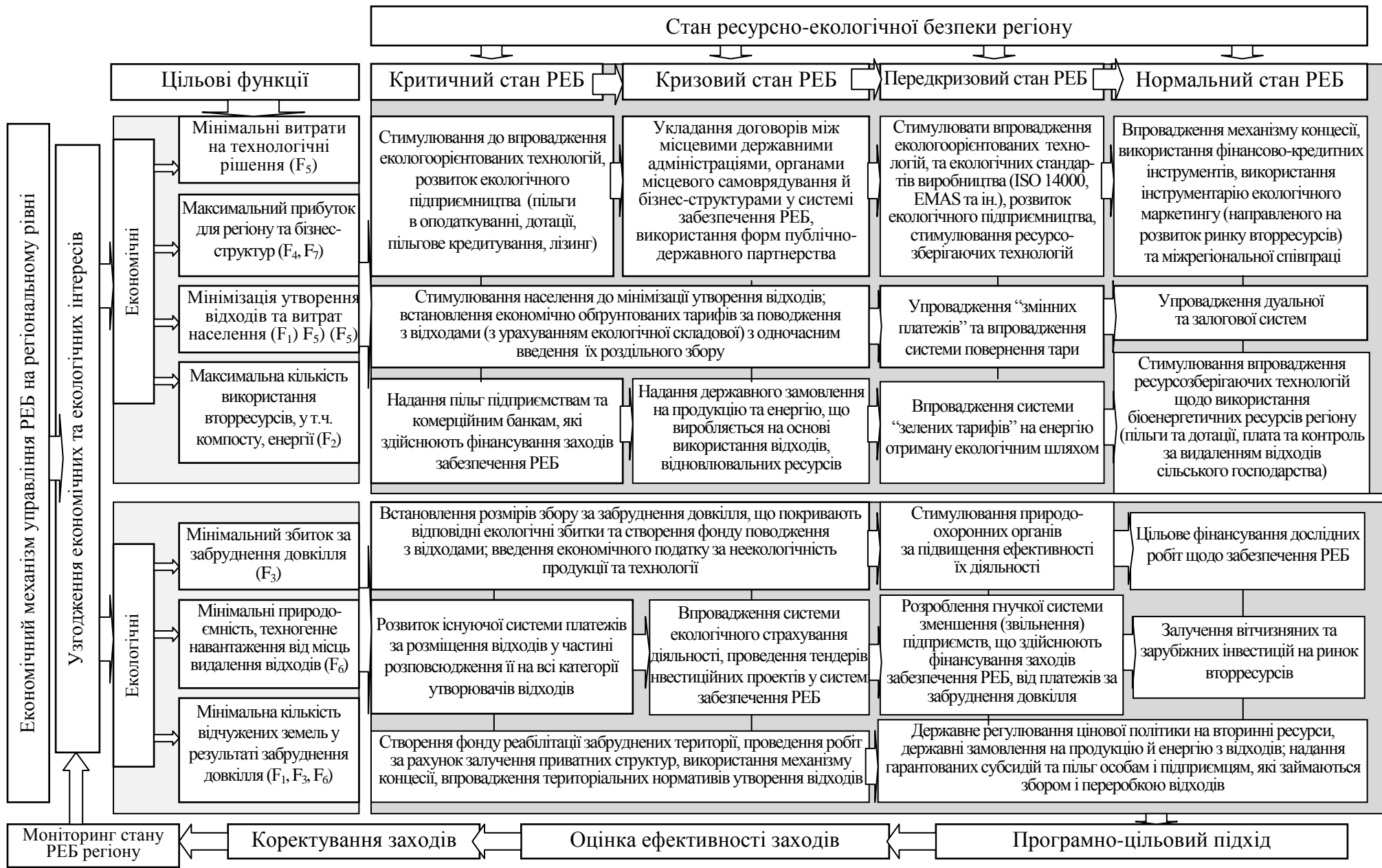

Рис. 4. Диференційований підхід до реалізації цільових функцій моделі управління РЕБ регіону та вибору оптимальних інструментів, методів і фінансово-економічних заходів (розроблено автором)

Проведений SWOT-аналіз чинників функціонування керуючої системи управління РЕБ дозволив встановити доцільність впровадження кластерної моделі взаємозв'язку суб'єктів системи управління РЕБ із точки зору залучення відновлювального потенціалу РЕБ у господарський обіг для підвищення ефективності діяльності екологоорієнтованих підприємств, розвитку екобізнесу та забезпечення РЕБ у регіоні. Сформовано концептуальні засади кластерної політики забезпечення РЕБ регіону, що базуються на визначенні та взаємоузгодженні відповідних структурних елементів кластеру, підтримці кластерних ініціатив, стимулюванні розвитку і проведенні моніторингу їх ефективності та включають методологічні засади формування кластеру, з урахуванням інноваційного, інфраструктурного та підприємницького потенціалу регіону.

У п'ятому розділі «Стратегічні напрями удосконалення управління ресурсно-екологічною безпекою з урахуванням регіональних особливостей» сформовано комплексний підхід до інвестиційного проектування у системі управління РЕБ; розроблено підходи щодо обґрунтування регіональної стратегії забезпечення ресурсно-екологічної безпеки; обґрунтовано наукові засади формування регіональної політики забезпечення РЕБ з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку регіонів України.

Із метою обґрунтування ефективності інвестування коштів у природоохоронні об'єкти запропоновано методичні підходи до інвестиційного проектування у системі управління РЕБ на регіональному рівні, що включають оцінювання економічної ефективності функціонування об'єктів у даній сфері з урахуванням екологічних втрат, а також оцінку енерго- та ресурсоемності на всіх етапах життєвого циклу вторинної сировини. Практична реалізація даних підходів дозволила розрахувати системні витрати різних варіантів ефективності інвестування і функціонування регіональної системи управління РЕБ. На основі проведеної оцінки ефективності інвестицій у природоохоронні об'єкти автором сформовано комплекс заходів забезпечення РЕБ з урахуванням регіональної специфіки та їх пріоритетності, а також обґрунтовано обсяг необхідних фінансових ресурсів для їх реалізації з урахуванням екологічних ризиків і максимізації прибутку. У роботі викладено інноваційні підходи до формування та реалізації стратегії управління РЕБ, що включає цілі, пріоритети і заходи соціально-економічного розвитку регіону відповідно до біосферної парадигми розвитку суспільства.

Обґрунтовано, що стратегія управління РЕБ у регіоні має ґрунтуватися на комплексному підході та враховувати наступні етапи її формування та реалізації: ідентифікація небезпеки, яка включає оцінку стану РЕБ та аналіз її впливу на регіональний соціально-економічний розвиток регіону; визначення першочергових проблем; обґрунтування пріоритетних напрямів забезпечення

РЕБ у регіоні, які включають формування цілей та завдань, критеріїв ефективності рішень та їх оптимізацію; здійснення інвестиційного проектування у системі управління РЕБ, що включає вибір інвестиційних проектів та визначення оптимального розподілу фінансових ресурсів; коректування і узгодження управлінських рішень щодо забезпечення РЕБ у регіоні.

У даному контексті автором запропоновано пріоритетні стратегії забезпечення РЕБ для кожної з виділених груп регіонів України за рівнем її ефективності управління. Сформовано механізм міжрегіональної співпраці щодо забезпечення РЕБ та вирішення завдань відновлення ресурсно-екологічного потенціалу, в основу реалізації якого покладено адаптивний підхід до вибору інструментарію міжрегіональної взаємодії за напрямками гармонізації цілей і завдань управління РЕБ, механізмів його реалізації, узгодження організаційних процедур, інформаційного і кадрового забезпечення, технологічних рішень у цій системі.

Сформовано засади реабілітації земельних ресурсів та повернення їх у господарський обіг регіону на основі використання загальнометодологічних принципів і методичних прийомів побудови міжрегіональних взаємодій щодо елімінації наслідків різних негативних впливів на природні комплекси з урахуванням таких критеріїв, як рівність якості життя населення, мінімізація витрат та ефективність використання ресурсів, практична реалізація яких здійснюється у рамках програмно-цільового підходу за наступними етапами: обстеження еколого-економічного і соціального стану місцевих утворень, екомоніторинг території забруднених земель; обґрунтування концепції організації міжрегіональних взаємодій у формі реалізації міжтериторіальних програм реабілітації забруднених земель; розробка основ еколого-економічної і соціальної реабілітації на основі даних по конкретній території; оцінка економічної та екологічної ефективності (суперпозиція економічних та екологічних ефектів певних проектів і заходів). У даному контексті обґрунтовано доцільність введення комплексних (територіальних) нормативів утворення відходів виробництва і споживання, лімітів на їх розміщення для території в цілому, а також створення фонду реабілітації забруднених земель із можливістю залучення приватних інвестицій.

Розроблено стратегічні напрями формування регіональної політики забезпечення РЕБ з урахуванням інноваційних принципів, зокрема: системності, вертикальної інтеграції (орієнтованої не на жорстку ієрархію підпорядкування реалізації лише однієї цілі, а широкую взаємодію і взаємовплив усіх рівнів управління для досягнення максимального синергічного ефекту на всіх етапах формування і реалізації заходів РЕБ), самоорганізації (створення в масштабах регіонів консолідованої і структурованої моделі управління, що функціонує на основі загальних принципів системи, відповідає місцевим

особливостям, володіє стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз РЕБ). Реалізація регіональної політики РЕБ у відповідності до зазначених принципів можлива у рамках програмно-цільового підходу з урахуванням напрямів удосконалення державного регулювання РЕБ, що включають: розробку комплексних програм розвитку регіонів, адміністративних районів, міст та окремих галузей з метою диверсифікації регіональної економіки та її екологізації, підвищення конкурентоспроможності регіонів та якості життя населення; реалізацію регіональних екологоорієнтованих інвестиційних проектів, пов'язаних із розвитком інфраструктури регіонів із метою створення сприятливих умов для залучення інвестицій у систему забезпечення РЕБ; здійснення програм підготовки управлінських кадрів системи державного управління; підтримку пріоритетних суспільно важливих інноваційних проектів; розробку та прийняття регіональних і місцевих правових актів, спрямованих на зниження загроз і ризиків РЕБ.

Обґрунтовано теоретико-прикладні положення розробки регіональної програми забезпечення РЕБ, що враховують системний підхід до взаємозв'язку завдань, цілей, заходів, ресурсів і термінів виконання, включають узгодження цілей суб'єктів управління РЕБ із задачами, завданнями і засобами їх технічного забезпечення на основі побудови «дерева цілей». У даному контексті сформовано цільові напрями, план дій та етапи виконання регіональної програми управління РЕБ, обґрунтовано алгоритм її реалізації з урахуванням організаційно-технологічних методів оптимізації заходів забезпечення РЕБ на евристичній основі.

Розроблено основні складові та заходи реалізації стратегії управління РЕБ у Полтавській області, обґрунтовано доцільність впровадження конкретних інвестиційних проектів розвитку даної сфери, визначено джерела й етапи їх фінансування. Економічно обґрунтовано залучення у дану сферу на першому етапі (вдосконалення необхідного організаційного, фінансово-економічного, нормативного, інформаційного забезпечення функціонування даної системи, нейтралізація загроз кризових районів) 64874,1 тис. грн, на другому (створення необхідних виробничо-технологічних потужностей для поступового охоплення всіх етапів забезпечення РЕБ) – 86112,2 тис. грн. Стратегічним завданням третього етапу є забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні. Визначено інноваційні екологоорієнтовані пріоритети соціально-економічного розвитку Полтавської області у контексті пріоритетів регіональної екологічної безпеки, зокрема створення екологічних поселень. Із метою оцінки ефективності розроблених заходів здійснено прогноз за діючим та оптимальним сценаріями ефективності управління РЕБ у Полтавській області та встановлено, що реалізація стратегії дозволить забезпечити ресурсно-екологічну безпеку у регіоні за одночасного розкриття інноваційно-інвестиційного потенціалу

вторинних ресурсів та забезпечити екологоорієнтований соціально-економічний розвиток у Полтавській області.

Таким чином, система реалізації запропонованих підходів, методів, інструментів управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні дозволить створити передумови для переходу країни на екологоорієнтовану модель розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі проведених досліджень розв'язано наукову проблему – розроблення теоретичних, методологічних і методичних положень, наукових і практичних рекомендацій щодо формування системи управління ресурсно-екологічною безпекою з урахуванням стратегічних орієнтирів розвитку регіонів України. Це дало змогу сформулювати теоретичні, методологічні положення та отримати прикладні результати:

1. Розкрито сутність, структуру ресурсно-екологічної безпеки регіону, особливості формування її відновлювального потенціалу як можливості розширення ресурсної бази розвитку регіону. Доведено, що існуючі специфічні ендогенні й екзогенні загрози ресурсно-антропогенного та природного характеру економічній безпеці регіону обумовлюють необхідність виокремлення у її структурі ресурсно-екологічної безпеки, досягнення якої передбачає об'єднання соціальних, економічних, екологічних і технологічних імперативів та їх імплементацію до завдань і цілей регіонального розвитку.

2. Розроблено теоретико-концептуальні засади формування системи управління ресурсно-екологічною безпекою з урахуванням стратегічних орієнтирів регіонального розвитку, що включають методичні підходи до формування інструментарію реалізації конкретних рішень на кожному етапі залучення первинних та вторинних ресурсів у господарський обіг на основі збалансування інтересів та дій влади, бізнесу та населення. Узагальнено світовий досвід управління екологічною і ресурсною безпекою та визначено перспективи його використання в Україні.

3. Виявлено особливості та тенденції розвитку даної системи за регіонами України та здійснено оцінку ефективності управління ресурсно-екологічною безпекою регіонів, що дало змогу запропонувати напрями та інструменти корегування фінансових потоків, спрямованих на реалізацію природоохоронних ресурсозберігаючих заходів з урахуванням виявлених регіональних диспропорцій.

4. Запропоновано модель управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні, в основу якої покладено модель функціонально-предметних взаємозв'язків і взаємозалежностей між основними ланками системи управління РЕБ з урахуванням регіональних особливостей та обмежень технічного, транспортного, рециркуляційного й економічного

характеру у регіоні, матеріальних та фінансових потоків, що виникають на кожному з етапів життєвого циклу сировини. Така модель створює основу прийняття управлінських рішень щодо оптимізації розвитку системи забезпечення РЕБ за умов збалансування екологічних та економічних критеріїв.

5. Здійснено економічне обґрунтування доцільності та економічної ефективності переходу до регіональної моделі ресурсного забезпечення, що передбачає максимальне залучення відновлювальних та вторинних матеріальних і енергетичних ресурсів у господарський обіг, раціональне ресурсовикористання та ресурсозбереження. Результати оцінювання ефективності заходів забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні створюють підстави щодо відбору інноваційно-інвестиційних проектів за їх економічною та екологічною значимістю та дають змогу визначити доцільність державної підтримки їх реалізації.

6. Доведено доцільність створення регіональних систем забезпечення РЕБ, які мають враховувати загальнодержавний, регіональний та локальний формат забезпечення економічної безпеки з притаманними кожному рівню особливостями прояву ресурсно-екологічних ризиків та загроз. Розроблено оптимізаційну модель системи забезпечення РЕБ у залежності від рівня територіально-локалізованих утворень з урахуванням регіональної інфраструктури даної системи та принципів ефективності прийняття управлінських рішень, яка включає мультифункціональну оптимізацію екологічних, економічних та технічних критеріїв у залежності від наявних ризиків і загроз ресурсно-екологічного характеру та дозволяє за існуючої ситуації й наявних коштах підібрати комплекс оптимальних рішень забезпечення ресурсно-екологічної безпеки.

7. Виявлено взаємозалежності в системі відносин «людина – середовище» з урахуванням економічних, екологічних та соціальних чинників впливу та одержаних результатів оцінювання ризику втрати здоров'я населення від забруднення довкілля, його впливу на соціально-економічний розвиток регіону. Здійснено прогноз соціально-економічного розвитку регіону за різних сценаріїв у залежності від рівня екологічного ризику, що дозволило визначити типи регіональних стратегій та пріоритетні напрями екологічно безпечного розвитку регіону.

8. Запропоновано організаційно-економічний механізм управління РЕБ на регіональному рівні, який є диференційованим відповідно до стану ресурсно-екологічної безпеки регіонів, передбачає вибір оптимальних інструментів, методів і фінансово-економічних заходів з урахуванням наявних регіональних особливостей та ґрунтується на принципі поєднання ринкових інструментів, направлених на отримання економічного ефекту за рахунок реалізації заходів економічного стимулювання екологоорієнтованої діяльності й ресурсозбереження, розвитку екологічного підприємництва, впровадження

систем екологічного менеджменту й аудиту, екологічного страхування та управлінських дій з боку держави, що забезпечують включення екстерналій у ринкові відносини й оптимізацію фінансування природоохоронних заходів.

9. На основі проведеного SWOT-аналізу чинників функціонування керуючої системи управління РЕБ встановлено необхідність впровадження кластерної моделі взаємозв'язку суб'єктів системи управління РЕБ з точки зору ефективного використання наявних на відповідній території ресурсів як для покращення ефективності діяльності екологоорієнтованих підприємств, так і підвищення конкурентоспроможності регіону та забезпечення РЕБ. Розроблено концептуальні засади формування екологоорієнтованих кластерів на основі визначення та взаємоузгодження відповідних структурних елементів з урахуванням максимального синергічного ефекту, алгоритм їх функціонування, а також обґрунтовано теоретичні основи кластерної політики у системі забезпечення РЕБ регіону.

10. Сформовано підхід до вибору альтернативних варіантів інвестування проектів у системі забезпечення РЕБ, що включає оцінювання енерго- та ресурсоемності на всіх етапах життєвого циклу вторинної сировини, а також оцінку економічної ефективності функціонування об'єктів у даній сфері з урахуванням екологічних втрат. Обґрунтовано доцільність використання адаптивного критерію міри завершеності робіт по створенню і розвитку систем забезпечення РЕБ у регіоні, що дозволило розрахувати системні витрати різних варіантів ефективності інвестування і функціонування регіональної системи управління РЕБ.

11. Запропоновано підходи до формування регіональної адаптивної стратегії управління РЕБ на комплексній основі та визначено етапи її реалізації. Доведено, що важливим етапом розробки та реалізації стратегії управління РЕБ у регіоні є врахуванням цілей та напрямів міжрегіональної співпраці у даній сфері. Визначено типи стратегій реалізації ресурсно-екологічної безпеки регіонів (стратегія підтримки, посилення, адаптації, змін) з урахуванням її рівня та стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку. Доведено важливість розв'язання завдань РЕБ шляхом застосування механізмів міжрегіональної співпраці щодо вирішення проблем відновлення ресурсно-екологічного потенціалу, реабілітації земельних ресурсів та повернення їх у господарський обіг регіону, на основі використання загальнометодологічних та специфічних принципів і методичних прийомів побудови міжрегіональних взаємодій щодо елімінації наслідків різних негативних впливів на природні комплекси, що включає адаптивний підхід до вибору інструментарію міжрегіональної взаємодії за критеріями: рівність якості життя населення; мінімізація економічних витрат; ефективність використання ресурсів.

12. Обґрунтовано підходи та напрями формування регіональної політики управління РЕБ, реалізація яких має забезпечити синергійний ефект шляхом їх взаємозв'язку із завданнями, цілями та забезпечувальними заходами розвитку регіону. Розроблені концептуальні засади формування та реалізації регіональних програм управління РЕБ, що ґрунтуються на евристичних методах щодо побудови організаційно-технологічної системи взаємоузгодження цілей, завдань, заходів, ресурсів та термінів виконання з врахуванням інноваційних пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії

1. Самойлік М.С. Ресурсно-екологічна безпека регіону : монографія / М.С. Самойлік. – Полтава : Сімон, 2014. – 317 с.
2. Фінансово-економічні пріоритети формування інноваційної моделі розвитку регіонів : монографія / [Онищенко В. О., Птащенко Л. О., Самойлік М. С. та ін.]; за ред. В. О. Онищенка. – Полтава : ПНТУ, 2010. – 294 с. (*Особистий внесок: визначено пріоритетні напрями удосконалення управління відходами в системі підвищення економічного потенціалу регіону (С. 240-254)*).
3. Самойлік М. С. Еколого-економічна оцінка забруднення навколишнього середовища в системі екологічно безпечного розвитку регіонів України : монографія / М. С. Самойлік, С. В. Онищенко. – Полтава : ПолтНТУ, 2012 – 269 с. (*Особистий внесок: здійснено еколого-економічну оцінку забруднення довкілля та аналіз енергетичного потенціалу у регіонах України (С. 23 – 73; 87 – 108; 183 – 215)*).
4. Самойлік М. С. Теоретико-методологічні засади управління сферою поводження з твердими відходами на регіональному рівні : монографія / В. О. Онищенко, М. С. Самойлік. – Полтава : Сімон, 2013. – 524 с. (*Особистий внесок: обґрунтовано наукові основи організації індустрії і розвитку регіонального ринку вторинної сировини (С.249 – 301; 348 – 394; 403 – 481)*).
5. Система зменшення техногенного навантаження територій і населення екологічно кризових регіонів України : монографія / [Рожко М. М., Ерстенюк Г. М., Самойлік М. С. та ін.]; за ред. М. М. Рожка. – Івано-Франківськ: ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет», 2014. – 331 с. (*Особистий внесок: проведено економічні дослідження екологічно кризових регіонів (С. 220–285)*).
6. Довкілля Полтавщини : монографія / [Голік Ю. С., Ілляш О. Е., Самойлік М. С. та ін.]. – Полтава: Копі-центр, 2014. – 256 с. (*Особистий внесок: проведено оцінку управління відходами у Полтавському регіоні (с. 117 – 128)*).

Статті у наукових фахових виданнях України

7. Самойлік М. С. Оцінка біоенергетичного потенціалу Полтавської області / М. С. Самойлік, К. А. Чудан, А. О. Шуліка // Вісник ПДАА. – 2011. – №1 (60). – С. 122 – 127 (*Особистий внесок: розроблено методологічні підходи до оцінки біоенергетичного потенціалу регіону*)
8. Самойлік М. С. Екологічне обґрунтування соціально-економічного розвитку сільських територій за рахунок утворення екопоселень / М. С. Самойлік // Вісник ПДАА. – 2013. – №4 (71). – С. 111 – 116.
9. Самойлік М. С. Економічна оцінка ризику здоров'ю населення при використанні різних технологічних рішень у сфері поводження з твердими відходами на регіональному рівні / М. С. Самойлік // Таврійський науковий вісник. – 2013. – Вип. 86. – С. 242 – 246.
10. Самойлік М. С. Біоенергетична оцінка сфери поводження з твердими відходами на регіональному рівні / М. С. Самойлік // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2013. – №1 – 2 (37). – Том 2. – С. 340 – 349.
11. Samojlik M. S. Strategic management directions of solid domestic waste sphere in the Poltava region / V. O. Onyschenko, M. S. Samojlik // Економіка і регіон. – 2013. – №3 (40). – С. 3 – 8 (*Особистий внесок: розроблено оптимізаційну модель розвитку регіональної сфери поводження з вторинними ресурсами*).
12. Онищенко В. О. Теоретико-концептуальна модель управління раціональним використанням вторресурсів у регіоні / В. О. Онищенко, М. С. Самойлік // Економіка і регіон. – 2013. – №5 (42). – С. 3 – 14 (*Особистий внесок: сформовано засади залучення вторресурсів у господарський обіг регіону*).
13. Samojlik M. S. Conceptual framework for ensuring resource and environmental safety in the region / V. O. Onyschenko, M. S. Samojlik // Економіка і регіон. – 2013. – №6 (43). – С. 3 – 9 (*Особистий внесок: розроблено методичний підхід до оцінки ефективності управління ресурсно-екологічною безпекою*).
14. Самойлік М. С. Стратегічні напрями розвитку регіональної сфери поводження з твердими відходами / М. С. Самойлік // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2014. – Вип. 84. – С. 271 – 280.
15. Самойлік М. С. Економічна оцінка ефективності процесу рециклінгу твердих відходів з урахуванням регіональних особливостей / М. С. Самойлік // Академічний огляд. – 2014. – №1 (40) – С. 77 – 84.
16. Самойлік М. С. Економіко-екологічні засади управління сферою поводження з твердими відходами у Полтавському регіоні / М. С. Самойлік // Європейський вектор економічного простору. – 2014. – №1 (16) – С. 152 – 159.
17. Самойлік М. С. Маркетинговий менеджмент при організації індустрії та розвитку регіонального ринку вторинної сировини / М. С. Самойлік // Наукові праці ПДАА. – Полтава : ПДАА, 2014. – №1 (8). – Том 1. – С. 290 – 296.

18. Самойлік М. С. Економічна модель розвитку сфери поводження з твердими відходами регіону з урахуванням екологічних факторів / М. С. Самойлік // Вісник ПДАА. – 2014. – №1 (72). – С. 82 – 87.
19. Самойлік М. С. Економіко-екологічні аспекти міжрегіональної взаємодії у сфері поводження з твердими відходами (на прикладі програми реабілітації забруднених земель) / М. С. Самойлік // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. – Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 1 (87). – С. 84 – 93.
20. Самойлік М. С. Методологічні засади забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні / М. С. Самойлік // Вісник ПДАА. – 2014. – №2 (73). – С. 129 – 136.
21. Самойлік М. С. Стратегія забезпечення ресурсно-екологічної безпеки на регіональному рівні / М. С. Самойлік // Таврійський науковий вісник. – Вип. 88. – 2014. – С. 319 – 324.
22. Самойлік М. С. Еколого-енергетична оцінка життєвого циклу твердих відходів на регіональному рівні / М. С. Самойлік, П. В. Писаренко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – 2014. – Вип. 200. – Ч. 1. – С. 267 – 275 (*Особистий внесок: сформовано енергетичну модель ресурсного циклу регіону*).
23. Самойлік М. С. Методичні основи розвитку регіонального ринку вторинної сировини / М. С. Самойлік // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2014. – №4 (59). – С. 34 – 40.
24. Самойлік М. С. Концептуальні засади управління вторинними ресурсами у регіоні / М. С. Самойлік // Аграрна економіка. – 2014. – №1 (Т. 7). – С. 121 – 128.
25. Самойлік М. С. Формування інноваційно-інвестиційних підходів до управління сферою поводження з твердими відходами регіону / М. С. Самойлік // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2014. – №5 (60). – С. 24 – 31.
26. Самойлік М. С. Концептуальні засади індикаторного управління твердими відходами на регіональному рівні / М. С. Самойлік // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – 2014. – Вип. 200. – Ч. 2. – С. 216 – 223.
27. Самойлік М. С. Оцінка рівня ресурсно-екологічної безпеки регіону: методичні та методологічні аспекти / М. С. Самойлік // Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. Збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2014. – Вип. 1(10). – Т. 1. – С. 125 – 131.
28. Самойлік М. С. Концептуальні засади формування регіональної політики ресурсно-екологічної безпеки / М. С. Самойлік // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – №3 (79). – Том 1. – С. 44 – 51.
29. Самойлік М. С. Забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні: теорія та практика / М. С. Самойлік // Аграрна економіка. – 2014. – №2 (Т. 7). – С. 131 – 137.
30. Самойлік М. С. Управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні / М. С. Самойлік // Вісник ПДАА. – 2014. – №3 (74). – С. 147 – 154.

Праці у наукових періодичних виданнях інших держав або виданнях України, які включені до міжнародних науково метричних баз

31. Самойлік М. С. Економіко-екологічні оптимальні стратегії управління системою поводження з твердими відходами регіону / М. С. Самойлік // Проблеми економіки. – 2014. – №1. – С. 343 – 349 (Research Papers in Economics, Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory).

32. Самойлик М. С. Методические подходы к оценке уровня ресурсно-экологической безопасности региона / М. С. Самойлик, П. В. Писаренко // Весник Курганской государственной сельськохозяйственной академии. – Курган: КГСХА, 2014. – №2 (10) – С. 23 – 27 (*Особистий внесок: розроблено методичні засади оцінювання рівня ресурсно-екологічної безпеки регіону*).

33. Самойлік М. С. Комплексна оцінка ефективності регіональних систем поводження з твердими відходами / М. С. Самойлік // Бизнес Інформ. – 2014. – №4 (435). – С. 220 – 226 (Research Papers in Economics, Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory).

34. Самойлік М. С. Комплекс маркетингових заходів при організації індустрії та розвитку регіонального ринку вторинної сировини / М. С. Самойлік // Бизнес Інформ. – 2014. – №5. (436). – С. 194 – 200 (Research Papers in Economics, Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory).

35. Самойлік М. С. Методологічні засади оптимізації стратегії забезпечення ресурсно-екологічної безпеки регіону / М. С. Самойлік // Проблеми економіки. – №2. – 2014. – С. 187 – 196 (Research Papers in Economics, Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory).

36. Самойлік М. С. Оцінка ризиків та загроз ресурсно-екологічній безпеці регіону / М. С. Самойлік // Бизнес Інформ. – 2014. – №6. (436). – С. 185 – 192 (Research Papers in Economics, Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory).

37. Самойлік М. С. Мультифункціональне моделювання оптимізаційних рішень забезпечення ресурсно-екологічної безпеки з урахуванням регіональних особливостей / М. С. Самойлік // Проблеми економіки. – №3. – 2014. – С. 348 – 356 (Research Papers in Economics, Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory).

38. Самойлик М. С. Эколого-энергетическая оценка системы обращения с твердыми отходами региона / М. С. Самойлик, П. В. Писаренко // Экономические, экологические и социокультурные перспективы развития России, стран СНГ и ближнего зарубежья: Сборник научных трудов. – Новосибирск: НФ РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2014. – №1. – Ч. 2. – С.256 – 263 (*Особистий внесок: розроблено еколого-економічну модель управління сферою поводження з відходами регіону*).

39. Самойлик М. С. Ресурсно-энергетическая оценка системы обращения с вторичными ресурсами региона / М.С. Самойлик, П. В. Писаренко // Весник Курганской государственной сельськохозяйственной академии. – Курган: КГСХА,

2015. – №1 (13) – С. 21 – 24 (*Особистий внесок: розроблено методичний підхід ресурсно-енергетичної оцінки системи поводження з вторинними ресурсами*).

40. Самойлік М. С. Методические подходы к обеспечению ресурсно-экологической безопасности на региональном уровне / М. С. Самойлик, П. В. Писаренко // ЭФИ: Экономика. Финансы. Исследования. – Астана: Институт экономических исследований, 2015. – №1 (37). – С. 25 – 31 (*Особистий внесок: розроблено теоретико-концептуальні засади управління РЕБ на регіональному рівні*).

Статті в інших наукових виданнях

41. Самойлік М. С. Теоретико-методичні засади оцінки ресурсно-екологічної безпеки у контексті сталого розвитку регіонів України / М. С. Самойлік // Інноваційна економіка АПК. – 2014. – №2 – С. 58 – 67.

42. Самойлік М. С. Методологічні засади забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні / М. С. Самойлік // Екологія плюс: науково-виробничий журнал. – 2014. – №4. – С. 23 – 30.

Опубліковані праці апробаційного характеру

43. Самойлік М. С. Оцінка ефективності управління твердими відходами регіону: методичні та методологічні аспекти / В. О. Онищенко, М. С. Самойлік, Ю. С. Голік [та ін.] // Збірник наукових праць за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми й перспективи розвитку академічної та університетської науки», 29 листопада–2 грудня 2010 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2010. – С. 31 – 35 (*Особистий внесок: здійснено оцінку ефективності управління відходами*).

44. Самойлік М. С. Стратегічні засади розвитку сфери поводження з твердими побутовими відходами на регіональному рівні / М. С. Самойлік, І. О. Нестерова // Матеріали II Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених «Екологія. Довкілля. Молодь», 3 – 4 червня 2010 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2010. – С. 69 – 72 (*Особистий внесок: розроблено еколого-економічну модель поводження з твердими відходами на регіональному рівні*).

45. Самойлік М. С. Оцінка біоенергетичного потенціалу Полтавської області / М. С. Самойлік, П. В. Писаренко // Збірник наукових праць за матеріалами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми і перспективи розвитку академічної та університетської науки», 8–9 грудня 2011 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2011. – С. 178–186 (*Особистий внесок: оцінено біоенергетичний потенціал у регіонах України*).

46. Самойлік М. С. Аналіз енергетичного потенціалу Полтавської області / М. С. Самойлік, К. А. Чудан // Матеріали III Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених «Екологія. Довкілля. Молодь» 11 – 12 травня, 2011 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2011. – С. 41 – 43 (*Особистий внесок: оцінено потенціал альтернативних джерел енергії у Полтавській області*).

47. Самойлік М. С. Перспективи розвитку місцевих ініціатив у сфері раціонального поводження з ТПВ / М. С. Самойлік, Ю. С. Голік, О. Е. Ілляш // Збірник наукових статей III Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю: «Екологія –

2011», 25 – 27 вересня 2011 р. – Вінниця: ДЛЮ, 2011. – С. 146 – 149 (*Особистий внесок: обґрунтовано інвестиційну привабливість залучення відходів у господарський обіг*).

48. Самойлік М. С. Проблематика впровадження ресурсозберігаючих заходів на промислових підприємствах України / М. С. Самойлік // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів, молодих учених та науковців «Проблеми та перспективи розвитку регіональної економіки», 12 – 14 квітня 2012 р. – Кременчук: КІ ДУ ім. Альфреда Нобеля, 2012. – С. 60 – 61.

49. Самойлік М. С. Роль імовірнісної оцінки ризику при прийнятті природоохоронних рішень / М. С. Самойлік, К. А. Чудан // Матеріали VI Міжнародної наукової конференції «Довкілля – XXI», 10 – 11 жовтня 2012 р. – Дніпропетровськ: ІППЕ НАН України, 2012. – С. 113 – 115 (*Особистий внесок: сформовано методичні підходи до оцінки ризику від забруднення довкілля*).

50. Самойлік М. С. Оцінка ризику здоров'ю населення у сфері поводження з твердими відходами на регіональному рівні / М. С. Самойлік // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції за участю молодих науковців «Еколого-правові та економічні аспекти екологічної безпеки регіонів», 16 – 18 жовтня 2013 р. – Харків: ХНАДУ, 2013. – С. 166 – 170.

51. Самойлік М. С. Вплив сфери поводження з відходами на довкілля та здоров'я людей / М. С. Самойлік // Матеріали IV Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених «Екологія. Енергозбереження. Молодь. Довкілля», 5 – 6 грудня 2013 р. – Полтава: ПНТУ, 2013. – С. 141 – 144.

52. Самойлик М. С. Стратегія управління сферою оброблення твердими відходами Полтавського регіону / М. С. Самойлик, Ю. С. Голик, О. Е. Илляш // Матеріали науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу «Экономические и организационные проблемы управления в современных условиях», 21 – 23 грудня 2013 р. – Брянск: БДТУ, 2013. – Т.1 – С. 143 – 149 (*Особистий внесок: обґрунтовано підходи до управління вторресурсами регіону*).

53. Samojlik Marina. Management directions of waste sphere in the region / Marina Samojlik // Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку країни», 25 – 26 січня 2014 р. – Чернівці: БЕФ, 2014. – Том II. – С. 106 – 108.

54. Самойлік М. С. Оптимізаційна модель управління системою поводження з твердими відходами регіону / М. С. Самойлік // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічні аспекти реструктуризації регіональної економіки – 2014», 6 – 7 лютого 2014 р. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. – С. 332 – 334.

55. Самойлік М. С. Оптимізація регіонального управління системою поводження з твердими відходами / М. С. Самойлік // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Економіка і управління: виклики і перспективи», 13 – 14 лютого 2014 р. – Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С. І.», 2014. – С. 148 – 151.

56. Самойлік М. С. Розвиток екологічного підприємництва при поводженні з твердими відходами / М. С. Самойлік // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізаційно-інтеграційних процесів», 28 лютого 2014 р. – Львів: ЛКА, 2014. – С.130 – 133.

57. Самойлік М. С. Оцінка енергоємності життєвого циклу відходів на регіональному рівні / М. С. Самойлік // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Проблеми глобалізації та моделі сталого розвитку економіки», 26 – 28 березня 2014 р. – Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 2014. – С.345–349.

58. Самойлик М. С. Информационное обеспечение региональной политики управления ресурсно-экологическим потенциалом / М. С. Самойлик, П.В. Писаренко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Столицы в контексте информационного общества», 26 – 28 квітня 2014 р. – Казахстан, Астана, 2014. – С. 147 – 153 (*Особистий внесок: розроблено концептуальні засади регіональної політики забезпечення РЕБ*).

59. Samojlik M. S. Innovative investment management for ensuring resource and environmental safety in the region / V. O. Onyschenko, M. S. Samojlik // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства, регіону, країни», 13 – 14 травня 2014 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – Ч. 1 – С. 213 – 216 (*Особистий внесок: оцінено ефективність управління ресурсно-екологічною безпекою за регіонами України*).

60. Samojlik M. S. Conceptual framework for ensuring resource and environmental safety in the region / V. O. Onyschenko, M. S. Samojlik // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансова безпека в системі забезпечення національних економічних інтересів: проблеми і перспективи», 22 – 23 травня 2014 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – С. 12 –15 (*Особистий внесок: обґрунтовано стратегічні напрямки забезпечення РЕБ у регіонах України*).

61. Самойлік М. С. Комплексний підхід до рекультиватії нафтозабруднених ґрунтів / М. С. Самойлік, І. С. Романович // Матеріали Всеукраїнської конференції «Регіональна екологія: сьогодення та напрями розвитку», 22 – 23 квітня 2014 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – С. 21 – 23 (*Особистий внесок: обґрунтовано напрями зниження техногенного забруднення ґрунтів*).

АНОТАЦІЯ

Самойлік М. С. Теоретико-методологічні засади управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2015.

Дисертація присвячена розробленню теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо формування системи управління ресурсно-екологічною безпекою з урахуванням стратегічних орієнтирів регіонального розвитку. У роботі розроблено теоретико-методологічні засади формування ресурсно-екологічної безпеки регіону на засадах поєднання екологічних, економічних, технологічних та соціальних імперативів. Запропоновано економіко-математичну модель управління ресурсно-екологічною безпекою та підходи до визначення оптимальних управлінських стратегій і механізмів їх реалізації на регіональному рівні. Розроблено методичне забезпечення діагностики загроз та ризиків ресурсно-екологічної безпеки регіону й оцінки її ефективності управління. Запропоновано наукові підходи до формування регіональної політики забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, обґрунтовано напрямки формування організаційно-економічного механізму управління ресурсно-екологічною безпекою на регіональному рівні з урахуванням існуючих диспропорцій соціально-економічного та екологічного стану регіонів України.

Ключові слова: регіон, ресурсно-екологічна безпека регіону, управління ресурсно-екологічною безпекою, ефективність управління, регіональна політика забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, екологоорієнтований соціально-економічний розвиток.

АННОТАЦІЯ

Самойлик М.С. – Теоретико-методологические основы управления ресурсно-экологической безопасностью на региональном уровне. Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора экономических наук по специальности 08.00.05 – развитие производительных сил и региональная экономика. – Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова Министерства образования и науки Украины. – Харьков, 2015.

Диссертация посвящена разработке теоретико-методологических принципов и практических рекомендаций по формированию системы управления ресурсно-экологической безопасностью с учетом стратегических ориентиров регионального развития.

Разработаны теоретико-методологические подходы к формированию ресурсно-экологической безопасности региона на принципах сочетания экологических, экономических, технологических и социальных императивов. Предложены теоретико-концептуальные принципы формирования системы управления ресурсно-экологической безопасностью региона на основе сбалансирования интересов власти, бизнеса и населения. Разработана экономико-математическая модель управления ресурсно-экологической безопасностью и подходы к определению оптимальных управленческих стратегий и механизмов их реализации на региональном уровне. Сформировано методическое обеспечение диагностики угроз и рисков ресурсно-экологической безопасности региона и оценки ее эффективности управления.

Предложен дифференцированный подход к формированию организационно-экономического механизма управления ресурсно-экологической безопасностью с учетом существующих региональных особенностей, сформирован механизм межрегионального сотрудничества относительно обеспечения ресурсно-экологической безопасности и решения заданий возобновления ресурсно-экологического потенциала, реабилитации земельных ресурсов и возвращения их в хозяйственное обращение региона. Разработаны теоретические основы инвестиционного проектирования в системе обеспечения ресурсно-экологической безопасности региона. Обоснованы научные подходы к формированию региональной политики обеспечения ресурсно-экологической безопасности, которые предусматривают сбалансирование интересов и действий субъектов в данной сфере с учетом инновационных приоритетов социально-экономического развития региона.

Ключевые слова: регион, ресурсно-экологическая безопасность региона, управление ресурсно-экологической безопасностью, эффективность управления, региональная политика обеспечения ресурсно-экологической безопасности, экологоориентированное социально-экономическое развитие.

ANNOTATION

Samojlik M.S. Scientific and methodological bases of management resource-ecological safety at regional level. Manuscript.

The dissertation is submitted for a Doctor of Economic Science, specialty 08.00.05 – The development of productive forces and the regional economics. – O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2015.

Dissertation is devoted to development of scientific and methodological bases and practical recommendations in relation to organizing of resource-ecological safety taking into consideration strategic development at regional level. Methodological-theoretical basis of organizing resource-ecological safety of the region based on integration of ecologic, economic, technological and social imperatives. Economic-mathematic model of resource-ecological safety management and approaches of optimal management strategies determination and their implementation mechanisms are proposed. The methodical base of risks diagnostics of regional resource-ecological safety management system and evaluation of its efficiency are worked out. Scientific approaches of regional policy forming of resource-ecological safety system implementation is proposed, directions of buildup of organizational-economic mechanism of resource-ecological safety management at regional level is justified taking into account existent disproportions of the socio-economic and ecological state in regions of Ukraine.

Keywords: region, resource-ecological safety of region, management of resource-ecological safety, efficiency of management, regional policy of resource-ecological safety, ecologically focused socio-economic development.

САМОЙЛІК МАРИНА СЕРГІЇВНА

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ
РЕСУРСНО-ЕКОЛОГІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Відповідальний за випуск:

д.т.н., проф. В.І. Торкатюк

Підп. до друку 17.08.2015

Друк на різнографі

Зам. № 9816

Формат 60x84 1/16

Ум. друк. арк. 1,9

Тираж 100 пр.

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет міського господарства

імені О. М. Бекетова, вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 4705 від 28.03.2014